

УДК 364.07

Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку

О.А. ВАСИЛЬЧЕНКО

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна,

E-mail: kafedra_sr@ZNTU.zp

Авторське резюме

У статті наведено аналіз особливостей соціальної роботи із засудженими. Визначено специфіку діяльності і функції соціального працівника в пенітенціарній системі. Надано визначення ресоціалізації засуджених як технології соціальної роботи з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі. Накреслені напрямки розвитку соціальної роботи в пенітенціарній системі.

Реалізація пенітенціарної функції передбачає наявність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків перебування людини у виправних установах і створення умов для її ресоціалізації. Досягнення такої мети обумовлює включення зусиль інших органів держави і суспільних інституцій.

Перспективи розвитку соціальної роботи в пенітенціарній сфері в нашій країні дуже великі, оскільки пенітенціарна соціальна робота сполучає в собі знання з різних галузей наук про суспільство і людину, адже, як відомо, соціальна робота носить міждисциплінарний характер, що дозволяє використовувати в

© О.А. Васильченко, 2013

своїй діяльності методики різних наук. У пенітенціарній соціальній роботі особливо важливо те, що вона носить універсальний характер, що дозволяє максимально точно і правильно розглянути проблему кожного клієнта і побудувати оптимальний саме для нього вихід з даної проблеми, чого не можуть зробити ні психологія, яка розглядає тільки психологічні аспекти, ні право, яке розглядає тільки правову сторону проблеми. Соціальна робота дозволяє побачити весь спектр умов необхідних для допомоги клієнту.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні технології, пенітенціарна система, особистість засудженого, ресоціалізація засуджених.

Social work in the penal system: current state and future development

O.A. VASYLCHENKO

Zaporozhya national technical university, Zaporozhye, Ukraine, E-mail: kafedra_sr@ZNTU.zp

Abstract

The article deals with analysing data on the characteristics of social work with criminals in jail. The specificity of functioning of a social worker in the penal system is defined. The article explains the concept of resocialization of the convicts as a technology of social work with people who are in jail. Areas of social work in the penal system are outlined.

Implementation of the penal function implies effective mechanisms aimed at counteracting the maximum impact of human presence in correctional institutions and create conditions for their social rehabilitation. Achieving this goal causes include efforts by other state bodies and public institutions.

Prospects for social work in the prison sector in our country is very large, because prison social work combines knowledge from different fields of social sciences and the man, because, as you know social work is interdisciplinary in nature, allowing the use of the technique in its various sciences. In prison social work is particularly important that it is universal that allows to accurately and properly address the problem of each client and build the best for him a way out of this problem, which can do no psychology, which considers only the psychological aspects or right which considers only the legal side of the problem. Social work allows us to see the full range of conditions needed to support the client.

Keywords: social work, social technologies, the penal system, convicts, resocialization.

Постановка проблеми. Зрілість кожного суспільства визначається ставленням до соціально вразливих категорій населення, до яких можна віднести і людей, які знаходяться в місцях позбавлення волі. Якщо говорити про пострадянський простір, багатьом країнам СНД в цій сфері властива ситуація, яка характеризується соціальною занедбаністю такої категорії населення. Розглядаючи питання про місце Державної кримінально-виконавчої служби України в системі влади сучасної України, необхідно відзначити, що органи виконання покарань у колишньому Радянському Союзі завжди були неприродно відокремлені від інших органів держави і суспільства в цілому, вони за своєю суттю завжди були закритою системою. Як наслідок, пенітенціарна (від лат. *poenitentia* – покаєння) функція держави була спрощена і зведена до звичайного виконання покарань під гаслами «перекокування» та «перевиховання». Прикладом такого підходу є ГУЛАГ з його жахливими наслідками. Тому не випадково у суспільства давно сформувалася думка про пенітенціарну систему, як про щось закрите, темне і негативне. Практично ніхто не усвідомлює того, що пенітенціарна функція – функція держави, і реалізація такої функції – це діяльність саме управлінська, яка повинна носити соціально спрямований характер.

Втрата пенітенціарної функції системою виконання покарань веде до заміни механізмів ресоціалізації на механізми ізоляції. Реалізація пенітенціарної функції передбачає наяв-

ність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків перебування людини у виправних установах і створення умов для її ресоціалізації. Досягнення такої мети обумовлює включення зусиль інших органів держави і суспільних інституцій. У сучасних умовах стрижнем реформування пенітенціарної системи повинна стати виключно ідея ресоціалізації засуджених, що є основою пенітенціарної філософії, де науково-теоретичною основою повинна стати сучасна методологічна база соціальної роботи. Саме тому проблема впровадження методології і методів соціальної роботи в пенітенціарну систему є досить актуальною і значимою.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема соціальної роботи в пенітенціарній сфері у вітчизняній літературі розроблена в недостатній мірі. Меншою мірою питання по даній темі розроблені лише в літературі з суміжних дисциплін. Літературу, що має відношення до проблеми соціальної роботи в пенітенціарній сфері, умовно можна розділити на сім груп.

Автори першої досліджують теоретичні аспекти кримінології. Це дослідження А.Алексєєва, Г.Аванесова, В.Дуюнова, В.Кудрявцева, Г.Кудрявцева, І.Кузнецової, В.Лунева, Г.Шнайдера, Г.Хохрякова та інших. Другу групу складають роботи, що присвячені дослідженням злочинності як однієї з форм девіантної поведінки. Це дослідження А.Борбай, Б.Голубцова, О.Ковальнової, Я.Гилінського, І.Михайловського, В.Панкратова, Г.Антонова

[2; 4]. До третьої групи входять роботи про структуру і діяльність пенітенціарних систем. До даної групи відносяться роботи А.Зубкова, В.Філіпова, Л.Беляевой. У четвертій групі розглядаються питання, що стосуються проблем пенітенціарної соціології. До їх числа належать роботи в основному Ю.Алферова [1]. П'ята група складається з робіт присвячених пенітенціарній психології. Це роботи Г.Амінева, А.Піщелко, В.Белослудцева [3; 6]. Шосту групу утворюють роботи, в яких розкриваються проблеми пенітенціарного права. Дане коло проблем представлено в роботах Ф.Бражника, С.Дементьева, П.Міщенкова, О.Ігнат'єва, В.Уткіна, В.Фефелова і ін. У сьомій групі автори розглядають питання, що стосуються методів поведінки із засудженими. Це дослідження А.Пастушенної, В.Стуканова, Г.Шнайдера [6].

Але, незважаючи на розбіжності як у теоретико-методологічних підходах, так і в експериментальних розробках, більшість авторів зазначають, що діяльність соціального працівника в пенітенціарній установі спрямована на вирішення проблем різного ґенезу і характеру, які виникають у засудженого під час перебування у місцях позбавлення волі. Так, серед основних соціально-психологічних проблем виділяють: переживання складних адаптаційних ситуацій; міжособистісні конфлікти під час перебування в місцях позбавлення волі; збереження соціально-корисних зв'язків із зовнішнім світом. Саме на ці проблемні зони і спрямована діяльність соціального працівника в місцях позбавлення волі, що і визначає об'єкт даного дослідження.

Мета дослідження – визначити особливості і технології соціальної роботи в пенітенціарній системі і накреслити перспективи розвитку цієї галузі соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Найбільш інтенсивний розвиток соціальної роботи в Україні почався в 90 роки ХХ ст. На сучасному етапі розвитку соціальної роботи в Україні велике значення має розробка її теоретичних основ. Існує декілька моделей теоретичного обґрунтування практики соціальної роботи в суспільстві. Всі ці моделі можна звести до трьох основних: 1) психолого-орієнтована модель соціальної роботи; 2) соціолого-орієнтована модель соціальної роботи; 3) комплексно-орієнтована модель соціальної роботи.

Теоретичне обґрунтування різних напрямів соціальної роботи в суспільстві розроблено більшою чи меншою мірою. Так, наприклад, вивчення джерел з теорії соціальної роботи показало, що, якщо соціальна робота з інвалідами, дітьми, похилими людьми, жінками, безробітними та іншими категоріями населення має досить розроблене теоретичне обґрунтування, то теорія соціальної роботи в пенітен-

ціарній сфері у вітчизняній науці фактично не розглядається. Можливо тому, що довгий час вважалося, що засуджені не можуть бути клієнтами соціальної роботи, оскільки вони не є повноправними членами суспільства і відбувають заслужене покарання, не маючи права на допомогу соціальних працівників, тобто по суті феномен злочинності розглядався з позицій моралі і емоцій.

Суспільство розглядає злочинців як групи чужих, таких, що стоять поза суспільством елементів. Так, Ю.Алфьоров зазначає: «У злочинцях бачать тільки монстрів. Цим суспільство вчиняє з кримінальними злочинцями так само, як вони вчиняють зі своїми жертвами» [1, с. 32] Проте на основі аналізу даних про злочинність, про злочинних осіб можна стверджувати, що злочинність – це різновид людської поведінки, а злочинці – це девіанти. Правопорушення – одна з форм антисоціальної поведінки, поведінки нестандартної, такої, що відрізняється від норм, встановлених у суспільстві як законодавчо, так і в морально-етичній сфері [4]. Існує так звана девіантна субкультура, яка має таку систему цінностей, норм і форм поведінки, яку визнає певна група антигромадських елементів і будує на ній свої відносини один з одним. Ця субкультура поводить себе всередині суспільства порівняно відчужено, що породжує існування конфлікту з суспільством [1]. Діяльність соціального працівника повинна бути спрямована саме на подолання і запобігання такому конфлікту і максимально можливе усунення такої девіантної субкультури.

Деякі аспекти теорії пенітенціарної соціальної роботи обговорюються в різних аспектах права, педагогіки, психології, психіатрії, соціології, проте, єдиної теорії пенітенціарної соціальної роботи не існує. На нашу думку, теоретичне обґрунтування пенітенціарної соціальної роботи також зводиться до психолого-орієнтованих, соціолого-орієнтованих і комплексних моделей. На наш погляд, найбільш ефективною моделлю пенітенціарної соціальної роботи є саме комплексна. Існує і певна особливість пенітенціарної соціальної роботи, яка полягає в тому, що вона більш ніж всі інші напрями соціальної роботи в суспільстві ізольована від цього суспільства, і регулюється юридично-правовими нормами відповідно до кримінального і кримінально-карного законодавства України, тоді як всі інші напрями соціальної роботи спираються в основному на цивільне, адміністративне і соціальне право.

Цей факт, поза сумнівом, повинен враховуватися при підготовці фахівця з пенітенціарної соціальної роботи, причому як професійної, так і етично-етичної. Необхідно розробити спеціальні програми навчання для підготовки саме соціальних працівників у пенітенціарній сфері, в яких основний натиск повинен бути зробле-

ний на правову освіту майбутніх соціальних працівників. Також у рамках загальної теорії соціальної роботи необхідно розробити єдине теоретичне обґрунтування пенітенціарної соціальної роботи, цього вимагає практична діяльність пенітенціарної системи, перетворення якої і перебудова самих принципів пенітенціарної політики з репресивних на гуманістично-орієнтованих, зусиллями одного МВС України неможливо. Необхідні суспільні інститути, які могли б ефективно регулювати пенітенціарну систему. Одним з таких інститутів і є соціальна робота.

Для розробки теоретичних підстав української пенітенціарної соціальної роботи можливо звернення до міжнародного досвіду. В країнах Західної Європи і США інститут соціальної роботи в пенітенціарній сфері досить розвинений і добре теоретично обґрунтований. Проте при цьому слід зважати на специфіку ситуації сучасної України, що склалася в пенітенціарній системі. Це, звичайно ж, і стереотипи відносно засуджених, що склалися в нашому суспільстві, і економічна ситуація.

Перспективи розвитку соціальної роботи в пенітенціарній сфері в нашій країні дуже великі, оскільки пенітенціарна соціальна робота сполучає в собі знання з різних галузей наук про суспільство і людину, адже, як відомо, соціальна робота носить міждисциплінарний характер, що дозволяє використовувати в своїй діяльності методики різних наук. В пенітенціарній соціальній роботі особливо важливо те, що вона носить універсальний характер, що дозволяє максимально точно і правильно розглянути проблему кожного клієнта і побудувати оптимальний саме для нього вихід з даної проблеми, чого не може зробити ні психологія, яка розглядає тільки психологічні аспекти, ні право, яке розглядає тільки правову сторону проблеми. Соціальна робота дозволяє побачити весь спектр умов необхідних для допомоги клієнту. Інститут пенітенціарної соціальної роботи важливий ще й тому, що, людина, яка знаходиться на волі, може вирішити свою проблему шляхом обговорення її з різними фахівцями, до яких вона може звернутися у будь-який момент, як тільки цього побажає, засуджений, через істотне обмеження своїх прав і свобод, просто не має можливості звернутися до кого-небудь по допомогу. Таким чином, можна стверджувати, що соціальна робота в пенітенціарній системі грає дуже важливу роль у забезпеченні необхідними умовами тих людей, хто знаходиться в місцях позбавлення волі, тобто в пенітенціарній системі України.

Специфіка соціальної роботи в установах виправної системи полягає в наступному [2]: вона ведеться усередині соціальних організацій з високим ступенем закритості і ізоляваності; її об'єктом є особи з високим індексом соціаль-

ного неблагополуччя і підвищеною стресогенністю; соціальна робота нерозривно пов'язана з виконанням кримінального покарання; соціальна робота в умовах пенітенціарної системи не повинна припинятися із закінченням виконання покарання, оскільки колишній ув'язнений потребує ресоціалізації і адаптації до зовнішнього світу, його правил і норм.

Таким чином, соціальну роботу в пенітенціарних установах слід розглядати не як частину якої-небудь іншої роботи, а як самостійний вид діяльності, що передбачає захист інтересів і прав засудженого всіма дозволеними законом способами. Проте при проведенні соціальної роботи необхідно враховувати інтереси інших видів діяльності і співвідносити її з певним режимним, виховним, освітнім або іншим навантаженням.

Основними завданнями соціальної роботи в установах виправної системи України можна визначити:

- розвиток і зміцнення соціально-корисних зв'язків між ув'язненими і зовнішнім світом;
- підвищення і розвиток соціального статусу ув'язненого, допомога у встановленні соціально-позитивних горизонтальних зв'язків з іншими особами, допомога в зміні соціального статусу;
- допомога в побудові такого типу горизонтальних і вертикальних відносин, які, з одного боку, відповідали б цілям виконання кримінального покарання, а з іншого – спричиняли б найменші фізіологічні, психологічні, етичні і соціальні витрати для засудженого;
- сприяння в забезпеченні прийнятних соціально-побутових умов для відбування покарання;
- допомога в соціальному розвитку ув'язненого, включаючи підвищення його соціальної культури, розвиток соціальних потреб, зміну нормативно-ціннісної орієнтації, підвищення рівня соціального самоконтролю;
- сприяння ув'язненим в отриманні допомоги фахівців, зокрема в сфері психології, психіатрії і т.д.;
- організація і забезпечення соціального захисту тих категорій ув'язнених, які потребують її (пенсіонери, інваліди);
- допомога ув'язненим у пошуках соціально прийнятної для них середовища, точки соціального інтересу (робота, сім'я, релігія, мистецтво і т.д.);
- допомога у вирішенні конфліктних ситуацій;
- сприяння соціально-правової захищеності персоналу [6; 7].

Цей перелік свідчить про те, що деякі завдання властиві тільки соціальній роботі, інші є суміжними між соціальною роботою і оперативною діяльністю, виховною і освітньою роботою, психологією і психіатрією.

Отже, соціальний працівник у пенітенціарних установах може виконувати наступні функції:

- 1) складання спільно із засудженими і адміністрацією виправної установи план навчання і роботи в період позбавлення волі;
- 2) допомога засудженим у подоланні психологічної кризи у зв'язку із знаходженням їх під арештом;
- 3) сприяння в адаптації їх до середовища виправного закладу;
- 4) організація вільного часу і культурного дозвілля засуджених;
- 5) захист і спостереження за дотриманням прав і свобод засуджених;
- 6) правова і психологічна допомога родичам ув'язненого в рішенні проблем пов'язаних з позбавленням його волі;
- 7) регулювання питань оплати праці;
- 8) підготовка ув'язненого до виходу на свободу, сприяння в пошуку йому житла і роботи;
- 9) регулювання відносин засуджених і персоналу для уникнення владного свавілля;
- 10) допомога найбільш вразливим групам і категоріям засуджених: неповнолітні, молодь, жінки, безробітні, пенсіонери, інваліди і т.д.

В рамках сучасної пенітенціарної системи існує певна специфіка в діяльності соціальних працівників: соціальний працівник повинен часто брати на себе суміжні функції працівників по виховній, культурно-масовій, правовій і спортивно-оздоровчій роботі, скасованих через фінансові труднощі, психологічного консультування засуджених і персоналу виправної установи.

Тобто можна зробити висновок про те, що функції пенітенціарного соціального працівника вельми різноманітні, починаючи від допомоги в поліпшенні побуту і житлових умов до психологічного консультування засуджених і персоналу. Проте основоположними на наш погляд є наступні:

- 1) правова допомога і підтримка засуджених;
- 2) психолого-педагогічна діагностика особистості засудженого;
- 3) розробка спільно з адміністрацією програм соціально психологічної і професійної реабілітації засуджених;
- 4) адаптація засуджених до середовища виправного закладу.

Соціальний працівник у роботі з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі, використовує комплекс методів і технологій, які співвідносяться з іншими галузі науки і практики (право, соціологія, психологія, педагогіка), але загальною технологією соціальної роботи з засудженими є їхня ресоціалізація, під якою слід розуміти тривалий процес, що має в своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридич-

них і організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здатності та готовності до включення після закінчення терміну покарання в звичайні умови життя суспільства [8].

На рис. 1 представлено загальну схему діяльності соціального працівника в пенітенціарній установі.

Робота соціального працівника з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі		
Правові проблеми засуджених	Матеріально-побутові проблеми засуджених	Соціально-психологічні проблеми засуджених
<ul style="list-style-type: none"> • захист і спостереження за дотриманням прав і свобод засуджених; • правова допомога родичам ув'язненого в рішенні проблем пов'язаних з позбавленням його волі 	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння в забезпеченні прийнятних соціально-побутових умов відбування покарання; • організація і забезпечення соціального захисту тих категорій ув'язнених, які потребують її (пенсіонери, інваліди); • організація вільного часу і культурного дозвілля засуджених; • контроль за медичним забезпеченням засуджених 	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток і зміцнення соціально-корисних зв'язків між ув'язненими і зовнішнім світом; • допомога в соціальному розвитку ув'язненого; • адаптація засуджених до середовища виправного закладу; • вивчення особистості засудженого і становлення його «злочинної кар'єри»; • вирішення конфліктних ситуацій; • соціально-психологічна допомога в підготовці виходу з місць позбавлення волі
Ресоціалізація осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі		

Рис. 1. Особливості діяльності соціального працівника в пенітенціарних установах.

Для об'єктивного наукового освітлення характеру процесу ресоціалізації слід визначити його завдання. До них можуть бути віднесені:

- 1) підвищення загальноосвітнього рівня засуджених;
- 2) професійне навчання або підвищення виробничої кваліфікації;
- 3) охорона здоров'я, привчання до порядку і умов, встановлених в установах;
- 4) нейтралізація негативних соціально-психологічних явищ, властивих концентровано-му середовищу правопорушників, надмірно-

го звикання до умов ізоляції від суспільства;

5) забезпечення можливості і надання допомоги у встановленні і підтримці соціально корисних зв'язків, підготовка до звільнення.

Це лише приблизний перелік завдань, об'єм якого насправді більш значний. Він включає також завдання формування у засуджених знання вимог, що пред'являються до членів суспільства, усвідомлення зміни соціальної установки, тренування правослужняної поведінки в умовах звичайного гуртожитку, виявлення несформованих (нерозвинених) здібностей і т.д. До завдань процесу ресоціалізації слід віднести і здійснення лікувальної діяльності, надання психологічної і соціальної допомоги засудженим у період їх перебування в установах, виконуючих покарання.

В даний час ідея ресоціалізації засуджених стає провідною в корінній перебудові діяльності пенітенціарних установ. У цьому напрямі вже зроблено певні організаційні і законодавчі ініціативи. Так, скасовано заборони, що розривають соціальні зв'язки, зняті обмеження в листуванні, скасовані такі стягнення, як позбавлення засуджених побачень з близькими родичами [9].

Висновки. Таким чином, соціальна робота в українських пенітенціарних установах зна-

ходиться на початковому етапі свого розвитку і потребує подальшого теоретико-методологічного обґрунтування. Діяльність соціального працівника в пенітенціарних закладах ґрунтується на загальних засадах соціальної роботи, але має специфічні особливості. Можна визначити наступні напрямки і перспективи розвитку пенітенціарної соціальної роботи в Україні:

1) комплексний і ґрунтовний аналіз західного досвіду соціальної роботи в пенітенціарній системі;

2) теоретико-методологічне обґрунтування спеціальної теорії соціальної роботи в пенітенціарній системі;

3) професіоналізація кадрів з соціальної роботи з ув'язненими (перепідготовка соціальних працівників, запровадження спеціалізації в даній галузі, підвищення правової освіти соціальних працівників тощо);

4) оптимізація співпраці і соціальне партнерство між Державною кримінально-виконавчою службою України, МВС України і соціальними службами;

5) розвиток розгалуженої системи державних і недержавних закладів (центрів, підтримуючих мереж, волонтерських груп) з соціально-психологічної реабілітації та ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алферов Ю.А. Пенитенциарная социология [Текст] / Алферов Ю.А. – Домодедово: РИПК МВД РФ, 1995. – 177 с.
2. Бабушкин А.В. Основы социальной работы в пенитенциарных учреждениях [Текст] / Бабушкин А.В. – М.: АКИ, 1996. – 324 с.
3. Білецький В.В. Дослідження пенітенціарного психолога [Текст] / Білецький В.В. – Донецьк: Східний видавничий дім. – 2005. – 40 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения [Текст] / Змановская Е.В. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 288 с.
5. Лукашевич М.П. Теория і методи соціальної роботи [Текст] / М.П. Лукашевич, І.І. Мигович. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.
6. Основы пенитенциарной психологии [Текст] / [Крейдун Н.П., Лактионов О.М., Сорока А.В., Скоков С.І.]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 140 с.
7. Фирсов М.В. Социальная работа в пенитенциарной системе [Текст] // Теория социальной работы / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. – М.: ВЛАДОС, 2000. – С. 201–217.
8. Ягунов Д.В. Ресоціалізація засуджених як напрямок соціальної політики держави [Текст] / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2003. – №17. – С. 270–277.
9. Ягунов Д.В. Ресоціалізація засуджених як складова державної соціальної політики [Текст] / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Одеса: ОРІДУ УАДУ, 2002. – №12. – С. 180–186.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013

REFERENCES:

1. Alfiorov Yu.A. Penitentsiarnaia sotsiologhiia (Prison sociology). Domodedovo: RIPK MVD RF, 1995. 177p.
2. Babushkin A.V. Osnovy sotsialnoi raboty v penitentsiarnykh uchrezhdeniakh (Fundamentals of social work in prisons). M.: AKI, 1996. 324p.
3. Biletskyi V.V. Doslidzhennia penitentsiarnogo psykhologa (Study prison psychologist). Donetsk: Shkhidnyi vydavnychiy dim. 2005. 40p.
4. Zmanovskaia E.V. Deviantologhiia: Psykhologhiia otkloniaiushechegosia povedeniia (Deviantology: The Psychology of deviant behavior). M.: Izdatelskii tsentr «Akademiiia», 2006. 288p.
5. Lukashevich M.P. Teoriia i metody sotsialnoi roboty (Theory and Methods of Social Work). K.: MAUP, 2003. 168p.

6. Osnovy penitentsiarnoi psykholohii (Basics penitentiary psychology). Kh.: *KhNUimeni V.N. Karazina*, 2007. – 140p.
7. *Firsov M.V.* Sotsialnaia rabota v penitentsiarnoi sisteme (Social work in the prison system). M.: *VLADOS*, 2000.p. 201-217
8. *Iagunov D.V.* Resotsializatsiia zasudzhennykh iak skladova derzhavnoi sotsialnoi polityky derzhavy (Resocialization as the direction of state social policy). Odesa: *Iurydychna literature*, 2003. №17. p. 270–277.
9. *Iagunov D.V.* Resotsializatsiia zasudzhennykh iak skladova derzhavnoi sotsialnoi polityky derzhavy (Resocialization as the direction of state social policy). *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia*. Odesa: *ORIDU UADU*, 2002. №12. p. 180–186.

Васильченко Олег Анатолійович – кандидат соціологічних наук, доцент
 Запорізький національний технічний університет
 Адреса: 69000, м.Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
 E-mail: kafedra_sr@ZNTU.zp

Vasylchenko Oleh Anatoliiovych – PhD in sociology, associate professor
 Zaporizhzhya national technical university
 Address: 64, Zhukovskogo Str., Zaporizhzhya, 69000
 E-mail: kafedra_sr@ZNTU.zp